

NEŠTEVNI ODTENKI SOLIDARNOSTI V ANTROPOLOŠKI PERSPEKTIVI

Rajko Muršič

29

IZVLEČEK

Solidarnost je temelj biosocialnosti. Članek izpostavlja njene antropološke korenine v enotnem človeštvu, prikazuje pa le nekaj primerov vzajemnega delovanja, predvsem v povezavi z glasbo, in predstavi temelje solidarnosti kot ključni rezultat vzpostavljanja sorodstvenih sistemov. Temeljna teza prispevka je, da je solidarnost antropološka konstanta, kar se še posebej vidi iz sodobne biokulturne evolucijske perspektive: solidarnost je bila ključna evolucijska prednost človeštva in njegovih predhodnikov. Empirično gledano je sicer ni mogoče neposredno opazovati, a povezuje vse (druge) vidike človeškega obstoja v svojih neštevni odtenukih, od družbenosti in dela ter delovanja in ustvarjanja vse do trajnejše mreže sorodstvenih vezi. In tudi ni antropologije in etnografskega raziskovanja brez solidarnosti.

Ključne besede: solidarnost, človeštvo, antropologija, sorodstvo, vzajemna pomoč, samonikla prizorišča, glasba

ABSTRACT

Solidarity is the foundation of biosociality. The article highlights its anthropological roots in a unified humanity, but shows only a few examples of mutual activities, especially in connection with music, and presents the foundations of solidarity as a key result of the establishment of kinship systems. The basic thesis of the article is that solidarity is an anthropological constant, which is especially evident from a modern biocultural evolutionary perspective, as solidarity was a key evolutionary advantage of humanity and its predecessors. Empirically speaking, it cannot be directly observed, but it connects all (other) aspects of human existence in its countless nuances, from sociability, work, activities and creativity to a more permanent network of kinship ties. And there is no anthropology and ethnographic research without solidarity.

Keywords: solidarity, humanity, anthropology, kinship, mutual aid, grassroots venues, music

Uvod v solidarnosti¹

Solidarnost sodi med pojme, o katerih imamo občutek, da vemo vse, a ko naj bi jih pojasnili, se začnemo zapletati v najrazličnejše zanke njihovega pojmovanja. Kadar je treba priskočiti komu na pomoč, bomo skoraj gotovo brez razmišljanja ravnali solidarno; kadar se komu zgodi krivica, bo solidarnost naš prvi odziv; in ko se sami soočamo s težavami, računamo na solidarnostno pomoč drugih. Toda solidarnost ne sodi med prikazni psihologije, ne posameznika, ne skupnosti, temveč je veliko več. Je eden temeljnih bioloških gradnikov živega sveta, tudi če ga stoletja njegovega zanikanja postavljajo v mračno temo pozabe. In je seveda temelj družbenosti, ne glede na njegovo, po Durkheimu, mehansko ali organsko inačico.

30

Po slovenskih slovarjih (Solidarnost 2025) lahko solidarnost povezujemo s složnostjo in povezanostjo (Pravopis); z izražanjem podpore ali odobravanjem ravnanja ali mnenja; s pripravljenostjo na medsebojno pomoč in sodelovanjem; z zavestjo skupnosti in medsebojno povezanostjo posameznikov, zlasti v družbenem življenju (SSKJ). Solidaren je tisti, ki je pripravljen pomagati, pomen besede pa izhaja iz latinske zveze *in solido*, v celoti (Slovenski etimološki slovar). Po spletnem etimološkem slovarju je *solidus* pomenilo »trden, cel, nedeljiv, celoten«, figurativno tudi »zdrav, zaupanja vreden, pristen«, iz priponske oblike korena *sol- »cel« (Solidus 2025).

Toda ko govorimo o solidarnosti kot temelju družbenega obstoja, ne glede na to, ali jo jemljemo organsko ali mehansko v durkheimovskem smislu, se moramo vprašati, kje so njene antropološke korenine in kako se manifestirajo v dejanskem življenju. Korenin solidarnosti se bom dotaknil s kratkim povzetkom sodobne evolucijske sinteze, ki postavlja skupaj biološko družbeno podlago človeštva in človeškosti z vzporedno nakopičenimi habituiranimi načini skupnega delovanja ter vzponom sprva priučenih navad in praks, pozneje pa vse kompleksnejših kulturnih modelov, katerih krona so simbolne prakse. Nato se bom ustavil pri solidarnosti kot temelju družbenosti kot takšne. Skupaj s kulturo in družbo je solidarnost dinamičen družbeni pojav, ki se ves čas spreminja in preoblikuje, obenem pa je tudi sam po sebi družbena praksa oz. niz človeških dejanj. Skratka, solidarnost ne zadeva le načel ravnanja, ampak njihovo uresničevanje, podobno kot etika. Konec koncev solidarnost povezujemo z elementarnimi zadevami, s katerimi čutimo druge: s človečnostjo, sočutjem in etiko. Kadar se ljudje soočijo z nasiljem ali drugimi okoliščinami, ki jih vržejo s tira, se lahko naslonijo le na solidarnostno krpanje družbenih lukenj, sicer jih lahko doleti anomija (glej npr. Turnbull 1971).

V nadaljevanju bom predstavil nekatere antropološke, predvsem skupnostne komponente solidarnosti, ki tlakujejo urejanje sveta, v katerem živimo. Solidarnosti v dejanskem življenju se bom dotaknil le sporadično, skozi njene različne manifestacije v našem vsakdanjem in skupnem življenju, predvsem v izbranih, z glasbo povezanih dejavnostih, saj bom empirične primere, ki bodo predstavili solidarnost kot čvrsti temelj našega sobivanja, ustvarjalnega in skupnega življenja, jemal iz lastnega raziskovanja in spremljanja samoniklih, z glasbenim življenjem mladih povezanih prizorišč in popularne glasbe.

¹ Besedilo je nastalo v okviru raziskovalnega programa Etnološke raziskave kulturnih znanj, praks in oblik socialnosti, P6-0187 (Aris).

Neverjetne oblike solidarnosti se pokažejo ob političnih pretresih in razkritjih, na primer pri odzivanju na spolno nasilje (Kovač 2023), dogajanje v kovidnem času (Anarhistična pobuda 2020), ob vojni in spontani izgradnji novih skupnosti v izrednih časih (Orwell 1983; Flach, Ayboğa in Knapp 2019), v študentskih gibanjih (Kremenšek 1972; Bohanec in Grabeljšek 1986), pri odzivanju na gospodarske krize (Vradis in Dalakoglou 2011; Myers 2017) ter iskanju rešitev stalnih gospodarskih kriz kapitalizma (The Invisible Committee 2009; Hart, Laville in Cattani 2010; Hart 2015).

Toda teh očitnih in dobro znanih primerov solidarnosti v sodobnem času, na primer v vojni in drugih nasilnih spopadih, naravnih nesrečah in delavskih ter drugih osvobodilnih, predvsem narodnoosvobodilnih bojih, se, tudi zaradi preobilnega obsega in sorazmerne samoumevnosti, ne bom posebej dotikal. V tem besedilu me zanimajo predvsem antropološki temelji solidarnosti, manj pa njene dejanske manifestacije.

Človeštvo je eno in solidarnost je njegov temelj

Čeprav se je antropologija začela v okviru fizičnega, tj. medicinskega preučevanja človeškega bitja in s tem kot specializirana poddisciplina biologije (leta 1501 je ime skoval Magnus Hundt; glej Šmitek in Jezernik 1992: 260), je ob svojem preučevanju človeškega bitja v njegovem fizisu, torej naravi, vedno znova trčila na vprašanje, kako opredeliti njegov genus, torej rod. Prav v času prve uporabe termina antropologija kot vednosti o človeku so si zahodni osvajalci in plenilci zastavljali vprašanja, ali so bila govoreča bitja, na katera so naleteli v Karibih in naprej po Amerikah, sploh ljudje (glej npr. Las Casas 2021). Predstava o enem in skupnem človeštvu ni (bila) samoumevna ne na Zahodu ne v večini preostalega sveta. Človeštvo oz. ljudje je v samopoimenovanju vedno znova in večinoma pomenilo isto kot skupino mehanske solidarnosti, torej moje ljudstvo. Veliko ljudstev na tem svetu, še posebej staroselskih, uporablja isti izraz za lastno samopoimenovanje in za ljudi nasploh. Ob srečevanju z drugimi naj bi se razvila bodisi težnja po komunikaciji bodisi težnja po izogibanju (Whitehouse 1996: 105).

Predstava o planetarni človeški skupnosti je sorazmerno mlada. Do določene mere jo je artikuliral zgodnji starogrški predsokratski humanizem, na svoj način pa tudi klasični religiozni sistemi, vendar le v obsegu zmožnosti človeškega bitja, če zmore aktivno prakticirati načela določenega nauka, pa naj gre za štirikrako pot budistične odrešitve večnih krogov bivanja ali za monoteistično prepoznavanje enega in samo enega boga skozi svojo lastno podobo, ki sili nazaj k njemu v enotnosti sveta, bivanja in posmrtnosti. Ekumenske predstave so vedno izpuščale (vsaj) nevernike. A je kljub temu mogoče ugotavljati, da religija prav tako ponuja temelje solidarnosti tistim, ki jih združuje (glej npr. Geertz 2019: 178–182).

Prebujajoči se odpor proti koloniziranju drugih delov sveta je od 16. stoletja na Zahodu počasi vzpostavljala temelje razsvetljskega humanizma, ki je v svoji vehemenci zahteval svobodo le zase. Kljub svojemu zaklinjanju po univerzalnem bratstvu, svobodi in človeškem dostojanstvu so tako britanski kot ameriški in francoski liberalni revolucionarji brez zadržkov zaslužnjevali ljudi po svetu (Losurdo 2014).

Tudi etnologija, ki je vzbrstela v zgodnjem 18. stoletju kot način preučevanja ljudstev po svetu z neposrednim etnografskim pristopom (Vermeulen 2015), je postala zaradi svoje etnografske narave vse bolj usmerjena v iskanje in prepoznavanje razlik in ne podobnosti. To se je še posebej izkazalo ob prehodu iz etnoloških raziskav v socialno- in kulturnoantropološke, s katerimi so se raziskovalci in raziskovalke različnih ljudi in ljudstev vse bolj pogrezali v žepke oz. špranje za divjake (angl. *savage slots*) (Trouillot 1991), iz katerih tudi sodobna socialna in kulturna antropologija nikakor ne moreta zlesti na plano, k človeštvu, ki v antropologiji nastopa podobno kot zaslepljujoča svetloba, na katero naleti ubežnik iz okovov znamenite Platonove votline.

In prav ta preskok je prvi pogoj čvrstejšega razvoja antropologije kot fundamentalne vede o človeštvu, oblike solidarnosti pa se pokažejo kot temeljne prvine rekonceptualiziranja človeštva v antropološki perspektivi sodobne biokulturne evlucijske paradigme.

Šele sodobna biološka antropologija, v glavnem zaradi spoznanj genetike, da smo kot vrsta bistveno enotnejši, kot so si lahko predstavljale prejšnje generacije (Marks 2015, 2019; Fuentes 2022), je omogočila oblikovanje predstave o človeštvu kot enem (torej *solidnem*) in nedeljivem. Kljub vsem dosedanjim delnim praksam in nekaterim poskusom oblikovanja univerzalnega antropološkega pogleda na človeštvo (npr. Lévi-Strauss 2004) smo šele z novo evlucijsko sintezo priplezali do čvrstejših temeljev razumevanja človeštva kot enega. Kaj pa naj bo antropologija drugega kot temeljna veda o človeštvu kot enem?

Začel bom z najširšo in najglobljo razsežnostjo, ki omogoča umestitev solidarnosti na čvrsta tla. Človeška evlucija izhaja iz družbenih temeljev različnih vej sesalcev, primatov in homininov. Biološki in biokulturni evlucionisti imenujejo to značilnost prosocialnost (glej npr. Pagel 2013). V sodobnem človeštvu se kaže ta prosocialnost v ključnih specifikah naše vrste, torej biokulturno enotnega človeštva, v razmerju do nam najbližjih opic:

Na splošno imamo skupen vzorec sesalcev pri rojevanju otrok, ki potrebujejo veliko pomoči matere. Natančneje: kot mnogi drugi primati (zlasti opice) se rodimo z velikimi možgani, vendar smo odvisni od naših mater in drugih članov skupine pri fizični in družbeni oskrbi skozi daljše obdobje. Ljudi čaka po rojstvu daljše obdobje fizičnega razvoja kot katerekoli druge primata. Kot dojenčki se ne moremo sami premikati, hraniti ali učinkovito komunicirati. Za preživetje svojega prvega desetletja smo ljudje še bolj odvisni od mater in drugih kot katera koli druga vrsta. (Fuentes 2022: 31–32)

Končna, torej trenutna situacija izpričuje smeri njenega razvoja. Najpomembnejša podrobnost zgornjega navedka se skriva v tem, da ljudje nismo odvisni samo od skrbi mater, temveč tudi »drugih«. In prav to je ključna značilnost človeštva, tako biološka kot kulturna. Skozi biokulturno evlucijo je človeštvo nasledilo temelje skupnega družbenega delovanja, ki se najpogosteje manifestira kot solidarnost. Toda seme solidarnosti je tudi biološko: človeška evlucija je biokulturna oz. kulturno-biološka, ljudje smo biokulturni in takšna mora biti tudi fundamentalna znanost o človeštvu, antropologija.

Biološka evlucija temelji na dveh načelih: potomci se morajo razločevati od svojih staršev, značilnosti pa se morajo biološko dedovati (Graffin in Olson 2010: 29–30). Vzporedno potekajoča kulturna evlucija je povsem drugačna: izhaja iz kulturnih

inovacij (Graffin in Olson 2010: 31), ki se primejo in širijo ali izginejo. Toda tudi človeška ustvarjalnost (glej npr. Fuentes 2017) je lahko v marsičem plod naključij in sodelovanja, ne le tekmovalnosti (glej tudi Graeber 2014). Sama tekmovalnost je pravzaprav, gledano z oddaljene evolucijske perspektive, le del zgodbe, če ni celo drugotnega značaja (Fuentes 2004). Evolucija pač nima smeri (Graffin in Olson 2010: 17) in je ni mogoče nadzirati, razen v zelo omejenem obsegu udomačevanja s človeškim tvorjenjem in preoblikovanjem sort in vrst.

V novi evolucijski sintezi so antropologi in antropologinje postavili in postavile na glavo marsikatero, še pred desetletji samoumevno predstavo o prazgodovini kot boju vseh proti vsem. Vse bolj se kaže, da je moralo biti sodelovanje (in vzajemna pomoč) ključni dejavnik prosocialne evolucije človeštva, v katerem samci niso imeli ključne vloge (če že, pa nikakor ne kot alfa samci, ampak, prav nasprotno, kot sočutni skrbniki skupnosti, začeni s starševstvom; glej Hrdy 2024). Najpomembnejša je bila družbenost kot biološka prilagoditev primatov, ki je v liniji, iz katere izhaja človeštvo, za razliko od drugih nam najbližjih primatov, torej človeku sorodnih opic, skrbela za potomstvo. Za mladiče sicer niso skrbeli povsem skupinsko, a te skrbi niso prepuščali ekskluzivno materam oz. samicam (Hrdy 2009, 2024). V človeški niši (Fuentes 2019, 2022) sicer ni bilo mogoče pričakovati idealne skupnosti brez konfliktov (Marks 2015; Fuentes 2017), toda predstava o preživetju najmočnejšega vsaj pri nekaterih družbenih živalih (Kropotkin 2006, 2025) nikakor ne vzdrži empiričnega preverjanja. Zadostni primeri za zavrnitev trditev o ključni vlogi najmočnejših pri človeštvu so redki preostanki egalitarnih lovsko-nabiralskih skupnosti (prim. npr. Barnard 2004; Turnbull 1968; Woodburn 1982; Shostak 1983).

Ključ razumevanja najgloblje ukoreninjenosti solidarnosti v človeštvu se skriva v prosocialnosti, torej izraziti družbenosti po vseh linijah homininskih prednikov. Družbenost današnjega človeštva se je kalila skozi milijone let, ne le šest ali sedem, kolikor je minilo od ločevanja od drugih človeku sorodnih opic, temveč že od začetka razpršitve primatov pred okoli 40 milijoni let (Hrdy 2024). Že od takrat sodijo predniške vrste človeštva med izrazito družbene skupine živali, predvsem prakse rojevanja, medsebojnega komuniciranja in sodelovanja.

Sodobne evolucijske sinteze sledijo Darwinu in še vedno izhajajo iz telesne pripravljenosti, zmožnosti oz. usposobljenosti (angl. *fitness*), vendar po mnenju Grega Graffina in Steva Olsona preveč poudarjajo DNK (Graffin in Olson 2010: 65). V glavnem pa zanemarjajo naključja in – še posebej v primeru človeka – izbiro, na kar je opozoril tudi že Niko Zupanič v svoji razpravi o »rasni estetiki« (Županič 1936). Kakorkoli obrnemo, bistvena podlaga, ki je označevala človeško evolucijo, je bila skrb za druge ali odločitev za njihovo prepustitev usodi. To še posebej zadeva skrb za novorojenčke, ki je zaznamovala prosocialno biokulturno človeško evolucijo v pleistocenu (1,8 mio–12.000 pr. n. št.). Sledove te evolucije je bilo mogoče vse do nedavnega, izjemoma še danes, opazovati na terenu, predvsem pri egalitarnih lovsko-nabiralskih ljudstvih: »Človeški otrok se rodi z željo po povezovanju z drugimi. V lovsko-nabiralski družbi se otrok navadi, da zanj skrbijo in ga hranijo drugi v skrbnem okolju« (Hrdy 2009: 23).

Bistvena evolucijska razlika med predniki človeštva in človeku sorodnih opic je torej skrb za novorojence. Opazovanja življenja človeku sorodnih opic (angl. *apes*) v naravi, pri

šimpanzih, bonobih, orangutanih, gibbonih in gorilah, so pokazala, da je skupna skrb pri njih redka in neobičajna, ni spontana in tudi ni vzajemna (Hrdy 2009: 23).

Povsem drugačne je pri ljudeh:

V nasprotju z materami drugih afriških velikih opic, ki negujejo svoje dojenčke same, so se te zgodnje homininske matere zanašale na sopotnike, ki so jim pomagali zaščititi, preskrbovati in skrbeti za svoje nenavadno počasi dozorevajoče otroke ter jih obvarovati pred lakoto, s katero so se sicer soočali. (Hrdy 2009: 31)

To še bolj velja za našo vrsto, ki ji lahko sledimo od stare kamene dobe, nekako v obdobju med 300.000 in 45.000 leti pred našim štetjem. V tem času se je začela tudi za sodobno človeštvo ključna, tj. simbolna evolucija, »ki vključuje zelo razširjene ravni sinhroniziranega sodelovanja« (Knight 1991: 4). Chris Knight je opozoril, da so bile za razvoj simbolne komunikacije in kulture ključne ženske koalicije (Knight 1991: 19; Knight in Lewis 2017).

Pri tem je izhajal iz ugotovitev biološkega antropologa Paula Turkeja,

da so morale neke na poti do popolnega človeškega statusa razvijajoče se homininske samice sistematično oblikovati koalicije določene vrste. Posebnost teh koalicij je bila, da so samice v njih sinhronizirale svoje ovulacijske cikle med seboj. (Po Knight 1991: 19)

Ritualno pretvarjanje je zibelka človeške simbolno zaznamovane kulture. Človeško simbolno kulturo sta torej vzpostavili solidarnost med spoloma in sinhronizacija (Knight 1991: 45). Obredno moč so imele sprva, podobno kot dolgo pred tem tudi moč preživetja z nabiranjem plodov ter prenašanjem izkustvenega znanja skozi generacije, ženske: v prvem primeru plodne ženske, v drugem ženske v menopavzi.

To, skratka, pomeni, da sta »solidarnost med spoloma in sinhronizacija vzpostavili kulturo« (Knight 1991: 45), kot jo poznamo pri človeštvu danes. Chris Knight poudarja, da je obredna moč prvotno pripadala ženskam (Knight 1991: 46). Radikalnoantropološka skupina (*Radical Anthropology Group*, RAG) vztrajno opozarja na to, da je bilo izhodišče za nastanek simbolne kulture, temeljne značilnosti človeštva, biološko pogojena primarna družbenost, ki je vključevala sodelovanje pri skrbi za potomstvo, načela egalitarnosti in solidarnosti, v katerih so igrale še posebno večplastno vlogo starejše ženske (babice), s končno uveljavitvijo ženskih koalicij z mesečnim sinhroniziranjem in hlinjenjem menstruacije z rdečo okro: »Matere z dojenčki z vse večjimi možgani so se soočale s postopno večjim bremenom otroškega varstva, zaradi česar so se zatele h kooperativnemu varstvu otrok (Hrdy 2009) in petju, da bi se zaščitile v temnih nočeh« (Knight in Lewis 2017: 443–444). Četudi ne vemo, kakšne so bile stvari v samih izvirih (Graeber in Wengrow 2021: 140), lahko domnevamo, da so človeške družbe skozi celoten razvoj nihale od rešitev, ki so temeljile na solidarnosti, do rešitev, ki so temeljile na tekmovalnosti.

Izhod iz zadrege je, presenetljivo, nakazala prav biološka smer raziskav: »Po doslednem spremljanju, je pokazal Turke, je logika primatološke sociobiologije pripeljala do točke ugotovitve, da moramo umestiti enakost spolov, ki je pomenila neke vrste komunizem, v same korenine človeškega stanja« (Knight 1991: 48). Četudi naj bi po etnografskih opažanjih danes prevladovali moški kult, povezani z moškimi hišami,

značilnimi za Indonezijo, Polinezijo, Melanezijo, Avstralijo in tudi dele Afrike, predvsem v povezavi s faličnimi glasbili (Nanda 1991: 286), so ti kulturi v resnici drugotni. Podobno velja tudi za predstavo moškega dela prebivalstva kot pomembnejšega od ženskega.

Namesto herojskega moškega-lovca se je v biokulturni evlucijski antropologiji kot ključni temelj samopomoči za preživetje človeških skupin v resnici pokazala vloga starejših žensk v menopavzi, torej babic (glej npr. Volland, Chasiotis in Schiefenhövel 2014; Hrdy 2009), tako pri nabiralništvu kot pri neposrednem prenosu izkušenj in skrbi. Še danes so v vsakdanjem ravnanju poleg medgeneracijske solidarnosti samoumevni tudi primeri transgeneracijske solidarnosti, ne le v podpori starih staršev svojim vnukom in vnukinjam, temveč tudi narobe, pri pomoči mladih starejšim, tudi če imamo v vsakdanjem življenju občutek, da medgeneracijska vzajemnost izginja.

Ta solidarnostna podoba evolucije človeštva je v popolnem nasprotju s kapitalističnim mitom o človeški agresivnosti (Fuentes 2022) kot temelju učlovečevanja. Konec koncev je znamenito darvinistično frazo o preživetju najmočnejših (angl. *survival of the fittest*) Darwinu vsilil njegov sodobnik družboslovec Herbert Spencer kot dopolnitev »boju za preživetje« (Graffin in Olson 2010: 58). V sodobni ameriški popularni kulturi prodajajo Darwinove zamisli kot pravico močnejšega in s tem z Darwinom končajo.

Glavna predvidevanja tega mita so, da sta človeška agresivnost in njeno izražanje v fizičnem nasilju (še posebej med moškimi) temeljna človeška evlucijska prilagoditev in da smo se razvili kot agresivne opice z velikimi možgani. Narava človeške agresivnosti naj bi se skrivala v naših genih in kazala v preživetju močnejših. V evlucijskem smislu naj bi zato agresivnost in nasilje, še posebej pri moških, prinašala ključne razvojne prednosti. Zato naj bi se v svojem bistvu ljudje veliko bolj kot na sodelovanje in vzajemne interakcije naslanjali na agresivnost in nasilje, češ da je vsak po naravi agresiven samo zase (Fuentes 2022: 137). V tem svetu pač lahko obstajamo kot ljudje le skupaj z drugimi.

Toda boj za preživetje ni enoznačen in le sebičen. Je onkraj našega moraliziranja. Ko gledamo na odmrta vrsta v preteklosti, bi pravzaprav morali ugotoviti, da ob naključnih naravnih katastrofah najhitreje izginejo prav »najmočnejši« in »najbolje prilagojeni« (Graffin in Olson 2010).

Ob razpravi o antropoloških temeljih solidarnosti se ni mogoče izogniti kompleksnosti evlucijskih temeljev življenja na tem planetu: solidarnost je njegov integralni del, saj ponuja čvrsta tla individualnemu in kolektivnemu preživetju, tudi medvrstnemu in onkrajvrstnemu. Brez solidarnosti in vzajemnega sodelovanja kot njene nujne manifestacije lovci in nabiralci ne bi mogli preživeti (glej npr. Mlekuž Vrhovnik in Fabec 2025). Enako pač velja tudi za poljedelce, pastirje, živinorejce in industrijske delavce. Čeprav je lov, predvsem moških, na divjad pogosto samostojen in podvržen daljši negotovosti, torej v glavnem neuspešen, je sodelovanje pri lovu večinoma nujno in samoumevno. Enako velja tudi za ribištvo in izkoriščanje virov na obali, kar je bila pomembna evlucijska niša človeštva: ribolov je le redko individualna aktivnost, ampak zahteva ogromno sodelovanja in v nekaterih primerih tudi tveganja.

Ko torej pogledamo na pretekli razvoj človeštva v luči današnjih samoumevnosti, se moramo zavedati, da »človeška kultura ni bila vedno kapitalistična; prav tako niso vedno prevladovali osebe s svetlo kožo« (Knight 1991: 3), kar velja tako v času kot

prostoru. Podedovana biološka družbenost, z njo pa tudi nove oblike solidarnosti, je dobila povsem nove razsežnosti s simbolno revolucijo, ki so jo pred več kot 100.000 leti najverjetneje prispevale ženske koalicije s svojim ritualnim protosimbolnim vedenjem z ritualno sinhronizacijo.

S tem prebojem je Knight potrdil danes zanemarjena opažanja družboslovcev, od Radcliffe-Browna do Bergerja in Luckmanna, da je družbenost neločljivo povezana z biološkimi podlagami: »Čeprav nobenega obstoječega družbenega reda ni mogoče izpeljati iz bioloških dejstev, pa izvira nujnost družbenega reda kot takega prav iz človeške biološke opremljenosti« (Berger in Luckmann 1988: 56).

36 Solidarnostni temelji človeške družbenosti

Prvo vprašanje, ki si ga moramo zastaviti v funkcionalistični razlagi družbe, je, kako je mogoče, da ljudje med seboj sodelujejo in držijo skupaj v družbenih skupinah skozi čas, tudi če se večinoma ves čas soočajo s težavami. Ta znameniti problem družbene kohezije je bila glavna uganka sociologije in antropologije že vse od 19. stoletja naprej (Salzman 2001: 27).

Tönnies je uvedel razlikovanje med skupnostjo oz. občestvom (nem. *Gemeinschaft*) in kompleksno družbo (nem. *Gesellschaft*), medtem ko je Durkheim zastavil temeljno družbeno dihotomijo med »mehansko solidarnostjo«, tj. družbo, utemeljeno na podobnosti, ki ne prenese raznolikosti, in »organsko solidarnostjo« v družbi, ki kanalizira razlike v sodelovanje in ustvarja harmonično kompleksno celoto (po Cohen 1998: 22). Občestvo zaznamuje intimno prepoznavanje in sodelovanje, značilno za podeželsko življenje, medtem ko so neosebni odnosi in mehanske strukture značilne za urbano življenje (Salzman 2001: 94).

Mehansko solidarnost zasledimo v plemensko organiziranih družbah, ki jih sestavljajo segmenti, kot so vasi, klani ali rodovi, ki so zelo podobni drug drugemu. V teh segmentiranih družbah, ki jih oblikujejo predvsem sorodstveni odnosi, ki jih bom prikazal pozneje, je malo družbene ali ekonomske medsebojne odvisnosti. Takšne skupnosti držita skupaj močna kolektivna identiteta in skupna kultura, kar je Durkheim poimenoval »kolektivna zavest«. Ta obsega niz dokončnih in posebnih družbenih pravil, ki jih mora vsakdo ubogati, močne družbene in nadnaravne sankcije ali kazni za tiste, ki kršijo pravila, skupaj z zavezo osrednjemu pomenu kolektiva kot celote. To pomeni, da družbo držita skupaj skupna kultura (oz. kulturna skupnost) in kolektivna zavest (Salzman 2001: 27). V luči Durkheimove zastavitve razumevanja družbe kot sistema aktivnih sil je sila zanimivo, da so družboslovci solidarnost zelo redko preučevali (Banting in Kymlicka v Strauß in Fleischmann 2020: 113).

Organsko solidarnost zasledimo v družbah z napredno tehnologijo, mesti, pismenostjo in trgov. Zanje je značilna izrazita delitev dela s posebnimi specializiranimi skupinami, ki izvajajo različne naloge. Rezultat takšne raznolikosti je vzajemna soodvisnost med posamezniki in skupinami – vsaka je odvisna od dobrin in storitev drugih. »Organska« družbena solidarnost v takšnih družbah izhaja iz praktične soodvisnosti (Salzman 2001: 27). Durkheim ni jemal mehanske in organske solidarnosti kot zgodovinsko

nekompatibilnih. Še več: ti dve obliki sta nasprotujoči si težnji pri vsakokratni organizaciji posamezne družbe (Cohen 1998: 24).

Tudi zato najdemo oblike solidarnosti, sicer značilne za družbe, utemeljene na načelu »mehanske solidarnosti«, tudi v družbah, ki temeljijo na načelih »organske solidarnosti«, na primer v muslimanskih družbah, v katerih so se plemenski načini »mehanske solidarnosti« učinkovito srečali z moralnimi načini »organske solidarnosti« pri razviti instituciji razdeljevanja davkov in prispevkov ter darov v pomoč revnejšim.

Pripadnost skupini občutimo na dvojni način, pravzaprav na ambivalenten način, saj ta pripadnost izhaja tako iz solidarnosti s skupino kot tudi iz izključevanja iz določenih skupin, kar vodi v skrb za svoje in zase (Todorov 1991: 147). Zato je pomembna značilnost solidarnosti tudi njena posredovalna vloga med posamezniki in skupnostmi (Scholz po Strauß in Fleischmann 2020: 113), to vlogo pa lahko igra, ker sama solidarnost temelji na »občutku pripadnosti neki skupnosti« (Simms po Strauß in Fleischmann 2020: 113).

37

Solidarnost je pomemben temelj oblikovanja političnih skupnosti, kakršni so narodi in nacije: »Dva človeka pripadata istemu narodu, če in samo če se drug drugega prepoznata kot pripadnika istega naroda. Z drugimi besedami, narodi ustvarjajo človeka; narodi so artefakti človeških prepričanj, zvestobe in solidarnosti« (Gellner 1983: 7).

Solidarnost se večinoma kaže v neposrednih medsebojnih stikih, ko ljudje stopijo skupaj (po Strauß in Fleischmann 2020: 117) in delujejo po lastnih svobodnih odločitvah nasproti nujnosti (Ingala v Strauß in Fleischmann 2020: 119). Toda danes so velik del nekdanje družbene solidarnosti prevzele države in lokalne oblasti z javnimi službami, državnim aparatom in s financiranjem dela nevladnega sektorja. Zato se bom v naslednjem poglavju dotaknil različnih predmodernih in modernih vidikov solidarnosti: stanovske, politične, razredne, delavske (ob primeru kmečke) in družabne, umetniške, predvsem v povezavi z glasbo, omenil pa bom še takšne in drugačne oblike solidarnosti v različnih družbenih okvirih in okoliščinah: krajevnih, nacionalnih, generacijskih ali medgeneracijskih, ritualnih, religioznih itd.

Solidarnost nekoč in danes

Najpogostejše omenjanje solidarnosti v današnjih medijih zadeva delavsko solidarnost ali solidarnost ob naravnih nesrečah, redkeje tudi splošno družbeno solidarnost. Solidarnost med delavstvom je še najzanimivejša, saj je na eni strani tipična oblika stanovske solidarnosti, na drugi strani pa ima tudi politične posledice, saj sodi med temeljne podlage oblikovanja političnih skupnosti. Ta oblika solidarnosti je vpeta v zgodovino družbenih bojev in razumevanj politične ekonomije in delovne teorije vrednosti (Furlan 2011).

Solidarnost je temelj organiziranja sindikatov, torej organiziranega delavstva, njihovih strategij organiziranja, toda delavska solidarnost vendarle temelji na predhodnih in spontanah zamislih skupnosti, pripadnosti in njene homogenosti (Bayertz po Strauß in Fleischmann 2020: 109).

Solidarnost povezujemo s čvrstostjo, polnostjo in trdnostjo. To ni pojem, ki bi izhajal iz psiholoških značilnosti lepe duše, ampak, nasprotno, iz čvrsto vzpostavljenih

prosocialnih temeljev človeške družbenosti. V biologiji ni omejena le na osebe, skupine ali vrste, ampak je tudi medvrstna in medosebkovna inačica sodelovanja. V družbi sega od ritualnih dejavnosti do skrbi za druge in od radostne igre do vzajemne pomoči.

Rituali pripomorejo h krepitvi solidarnostnih vezi v neki skupnosti, saj oblikujejo skupne spomine in doživljanja, četudi »zaposlujejo različne procese spominjanja« (Whitehouse 1996: 111). Rutinski rituali lahko spodbujajo zelo različne odzive, medtem ko lahko enkratni, travmatični rituali, kot so iniciacije, spodbujajo lokalizirano solidarnost in kohezijo (Whitehouse 1996: 113). Pomembno vlogo igrajo tudi pri uravnavanju družbenih napetosti, še posebej v spravnih slovesnostih, ko se na primer pipa, simbol družbene solidarnosti, premišljeno premika v krogu od enega kadilca k naslednjemu in ko čistost te oblike izzove blagodejnost duhov (Geertz 2019: 138).

38

V iniciacijskih ritualih se v liminalni fazi razvije *communitas*, skupnost enakih. To se zgodi v ritualnem medčasu, ob začasnem izločenju tistih, ki so na pragu prehajanja iz enega družbenega statusa v drugega. Ti rituali večinoma potekajo v hierarhično modeliranih družbah in z njihovo pomočjo vedno znova obnavljajo neenake družbene statute. Toda v *communitas* se za čas marginalizacije razkrojijo ključne poteze prejšnje ureditve in nastopi omejeno obdobje enakovrednosti, solidarnosti in občutenja eno(tno) sti (glej Turner 1974). Solidarnost tukaj nastopa kot nekakšen vzvod poznejšega (pre) strukturiranja družbenih vlog.

Če si ogledamo življenje v preteklosti, kakor se v svojih ostankih manifestira še danes, opazamo solidarnostne temelje v praksah preostanka lovsko-nabiralskih skupnosti, prav tako tudi v vseh inačicah poljedelskih skupnosti in, nazadnje, tudi v svetovnem delavstvu. Prav pri delavstvu, najbolj izkoriščanem in podcenjenem sloju sodobnega sveta, je solidarnost postala temelj skupnega preživetja. Sindikalistična gibanja in gibanja za delavske pravice so zgodnje oblike tako rekoč nujne solidarizacije izkoriščanih. Pri delavstvu v industriji naletimo na najrazličnejše oblike solidarnosti, tudi v okoliščinah, ko delodajalci in države delavskega samoorganiziranja ne dopuščajo (Mollona, de Neve in Parry 2009). Pomembna so tudi v današnjem življenju, čeprav je v zahodnih družbah prišlo do hkratne premestitve delavstva v dežele globalnega juga, uvoza delovne sile iz teh dežel in prekarizacije domačega delavstva.

Platformni kapitalizem je marsikaj postavil na novo. Adam Badger, ki je spremljal platformne delavce v Londonu, je poročal, da so uporabljali več različnih aplikacij in tehtali najboljše učinke svojih izbranih rešitev v izbranem času. Pri njih se nista pojavila le solidarnost in sindikalni boj, ampak tudi zavestno prilagajanje rešitev, ki jih prinašajo aplikacije oz. algoritmi (po Moore in Woodcock 2021: 7). Podobno za platformne delavce in delavke pri nas v svoji disertaciji ugotavlja tudi Jernej Trebežnik (2025). Posebne oblike solidarnosti se lahko stkejo tudi globalno ali na mikroravnih delovnega angažmaja skupnosti v globalnih mrežah (Tsing 2015).

Na drugi strani pa so postale v odzivanju na delavsko solidarnost solidarne tudi tlačiteljske strukture; to še posebej velja za najbogatejše, ki živijo v svoji obliki komunizma, saj lahko dobijo, karkoli hočejo, in dajejo le po svoji volji.

Sodobna solidarnost ima, skratka, veliko obrazov. Tudi pri nas. Solidarnosti med slovenskim ljudstvom nikakor ne manjka. Ko govorimo o sodobnem življenju v

Sloveniji, se v medijih, ki v glavnem naturalizirajo kapitalistično ideologijo, vedno znova čudijo neverjetni solidarnosti ljudi, ki prihaja na plano ob naravnih in drugih nesrečah ter izjemnih okoliščinah. Če bi vsaj malo poznali življenje na kmetih, kjer je še dve generaciji nazaj živela glavina prebivalcev Slovenije, se ne bi čudili. Brez vsakdanje solidarnosti ljudje na kmetih ne bi preživel. Tukaj nimam v mislih samo neposrednih primerov vzajemne pomoči, ki je bila nujna pri marsikaterem opravilu, od gradnje bivališč in skupnih poti do skrbi za bližnje in oddaljene sosede, temveč tudi oblikovanje ozemeljskih enot, ki so temeljile na solidarnosti, od vasi do širših območij (glej npr. Makarovič 1974/1975, 1979, 1996). Ne gre le za nujne primere vsakoletnega druženja ob delovnih opravilih, ki so zahtevala več parov rok, in tudi ne samo za tipične primere naporenega skupinskega dela, kot so spravlanje sena, gnojvoža in steljeraja na Koroškem (Kotnik 1934: 45-49; Möderndorfer 1946: 123; Makarovič 1982: 237), temveč za samoumevno dolgoročno vzajemno pomoč in neštene oblike sodelovanj v okviru letnih in življenjskih šeg ter navad in siceršnjega družbenega in družabnega življenja, od društvenega samoorganiziranja do veselčnih in festivalskih prireditev. Te oblike solidarnosti zadevajo celotno življenje, od zasebnega do javnega in od delovnih do umetniških praks.

Solidarnost delovne in ustvarjalne gmajne

Kmečka solidarnost in ekonomske oblike solidarnosti

V poznem 19. stoletju, v času zgodnje industrializacije, katastrofe v vinogradih in na začetku resnejše urbanizacije slovenskega območja, se je podeželsko prebivalstvo naslonilo na porajajoče se zadružništvo (predvsem hranilniško) in na primere skupnega in skupnostnega delovanja in ravnanja kmečkega prebivalstva v drugih slovanskih deželah. Prvo zadružno hranilnico je leta 1872 ustanovil Josip Vošnjak v podeželskem središču Ljutomer (Vodopivec 2006: 67; glej tudi Rendla, Miščič in Lazarević 2020). V istem času so se začeli tudi naši kmetje zgledovati po »staroslovanskem kmečkem kolektizmu, ruskih kmečkih občinah in obrtnih skupnostih ter južnoslovanskih družinskih zadrugah« (Vodopivec 2006: 68).

O miru, ruski kmečki občini je pisal Josip Vošnjak leta 1884 v Letopisu Slovenske matice. Mir ni bil »le kak ostanek prvotnega gospodarstva«, ki bi »se moral« – kot so menili ruski zahodnjaki – »čim preje, tem bolje odpraviti, ampak oni način gospodarstva, ki se je razvil po duhu narodnem in je še zdaj najtrdnjša narodnemu socialnemu žitju«. Ruski socialisti so takrat menili, da »ruski Mir združuje prednost malih gruntnih delov in velicega gospodarstva ter je sposobna podlaga za prihodnji razvoj umestne delitve zemlje potom asociacije« (Vošnjak v Vodopivec 2006: 74).

Vaško življenje je bilo, brez idealiziranja, polno priložnosti za solidarno delovanje, ne le ob težjih delovnih opravilih, temveč tudi ob upravljanju skupnih pašnih površin in travnikov (s prevzemom tujih besed, kot sta gmajna in komun; glej Vilfan 1996), pri vzdrževanju skupnih vaških poti ali vodnih virov (glej npr. Fakin Bajec 2024) ter pri skupnih šegah in navadah, katerih dober primer je delovanje fantovskih in deklških skupnosti.

Kljub tem očitnim primerom skrbi za dobrobit skupnosti je v drugi polovici 20. stoletja med zahodnimi pisci prevladovalo prav nasprotno mnenje, češ da kmetje solidarnosti niso zmožni. V primerjalni literaturi nekega obdobja antropoloških raziskav je prevladovalo prepričanje, da med kmeti prevladuje nesodelovalno vedenje, četudi so te procese na terenu opazovali v sodobnem času opuščanja starejših načinov sodelovanja v sorodstvenih in lokalnih skupinah ter pod pritiskom individualnega mezdnega plačila za delo in tržnega individualizma (Mintz in Wolf ter Harris po McGoodwin 1979: 325). Vrh tovrstnega razmišljanja so bile ekstremne oblike zagovarjanja tržnosti kot naravnega reda in spekulacije o omejenem skupnem dobru (Foster 1965) in o nujnosti propada skupnega dobra (Hardin 1968).

40

V zadnjem času je veliko govora o različnih oblikah krožnega, trajnostnega in skupnostnega gospodarstva, veliko manj pa tudi o solidarnostnem gospodarstvu ali gospodarjenju. A tudi gospodarstvo (ekonomija) je lahko solidarnostno. Skupno gospodarjenje je samoumevno solidarnostno, večina primerov aktivnosti po načelu napravi sam je prav tako solidarnostna, kolikor ne gre za zgolj individualno usmerjene dejavnosti. Manj razvidna je solidarnost pri drugih oblikah gospodarstva (glej Jurančič Šribar 2016).

Ekonomija daru in obdarovalnost sama po sebi nista ne solidarnostni ne pridobitniški dejavnosti, temveč dejavnosti, ki se lahko iztečeta v eno ali drugo smer (glej npr. Rozakou 2016; Rakopoulos 2016). Obdarovanje lahko vodi v dolg, ki ga ni mogoče vrniti, lahko pa se izteče v vzajemno soodvisnost. S takšno obliko kvazisolidarnosti kot miloščine kvečjemu uničujemo dostojanstvo izločenih in marginaliziranih ljudi.

Izjemno zanimiv primer vzajemne pomoči in skupnostne solidarnosti so lahko tudi različne oblike neposredne prehranske samooskrbe, ki je še posebej zaživela med grško finančno krizo, a jo lahko do določene mere zasledimo tudi v različnih mestnih okoljih sodobnih zahodnih družb, npr. tudi v Mariboru. Te oblike samopomoči je Nežka Struc opredelila kot oblike protimoči (Struc 2023, 2024). V kriznih časih se kažejo tudi v različnih oblikah vzajemne sosedске in sorodstvene pomoči ter solidarnosti, sicer pa tudi v prijateljskih skupinah ter drugih skupnostih, na primer interesnih in prostovoljskih.

Kolikor zadeva skupno, se dogovarjanje o skupnem dotika treh temeljnih oblik gospodarjenja med ljudmi: komunistične, menjalne in hierarhične (Graeber 2011). Prva seveda temelji na elementarni komunistični solidarnosti, ki sledi preprostemu načelu, naj vsak prispeva, kar in kolikor more, ter si vzame, kolikor potrebuje. V tem smislu ponuja Aristotelova zasnova politično možnega delovanja temelj upanja po boljši družbi, ki jo je mogoče doseči skozi brezrazredno solidarnost, svobodo in dostojanstvo (Bloch 1982).

Solidarnostni temelji ustvarjalnega življenja: glasba in samonikla prizorišča

Solidarnosti ne praticiramo le skozi delovno in druge oblike pomoči, temveč z njo oblikujemo ogródje vsake skupnosti. Pri tvorbi družbenih skupin je ključnega pomena tudi ritualno delovanje, a tudi posvetna dejanja, ki vključujejo elemente ritualnosti, od športnih prireditev in tekmovanj do popularne kulture in še posebej glasbe. Za spletno

revijo *Centralala* sem pred leti, v najostrejših kovidnih časih, povedal naslednje:

V glasbi in glasbenem življenju vemo, da so sodelovanje, solidarnost in vzajemna pomoč veliko bolj učinkovite od soliranja, tekmovalnosti in boja vseh proti vsem. In prav zato se vsi oblastniki skozi vso zgodovino spravljajo nad tisto glasbo, ki jim s svojo solidarno in vzajemno družbenostjo krade moč. (Gračner 2020)

Predvsem predelana ljudska glasba, bodisi v folklorizirani bodisi v »preporodni folkovski«¹ inačici, lahko uteleša duha skupine, skupinske solidarnosti (Street 1986: 155), saj izhaja iz arhaičnih načinov delovanja glasbe (Lomax 1968). Glasbeniki malezijskega ljudstva Mahmeri »pozivajo k oživitvi solidarnosti v skupnosti z dodajanjem fragmentov novih besedil pesmi svojim tradicionalnim pesmim«, s katerimi pripovedujejo o sodelovanju, skupnem razdeljevanju in enotnosti v skupnosti, z njimi pa tudi vzdržujejo in oživljajo svoje vrednote egalitarnosti (Ching Chan 2023: 33).

41

Ob vsakem novem glasbenem gibanju, ki se sprva razvije v ožjih podtalnih krogih, lahko pa postane nova velika stvar, se razvije solidarnost tako med glasbenimi izvajalci kot med občinstvom. Ne gre samo za občutek pripadnosti in tvorjenje nove skupnosti, temveč za spontano skupno delovanje (glej npr. Keil 1991), pri katerem se nasloniš na obstoječe vire in možnosti. Največkrat razumemo tovrstne prakse v kontekstih znajdi se sam in napravi sam, za kar se je med slovenskimi akterji uveljavila angleška krilatica DIY oziroma *Do It Yourself* (glej npr. McKay 1998; Muršič 2011). Enako velja tudi za samonikla prizorišča, kjer se srečujejo izvajalci in občinstvo (Muršič idr. 2012).

V umetniškem delovanju, ki je organsko povezano z ritualnostjo, egalitarnostjo in solidarnostjo, se skriva nasledstvo prosocialnosti v sodobnem človeškem življenju. Izjemno pomembne in stalne so oblike umetniškega solidariziranja s tistimi, ki ostanejo na robu družbe. Poleg umetniškega prikazovanja njihovih usod, da bi potrkali na vest elit, poznamo tudi primere neposrednega angažmaja, kakršen je bil gesta znamenitega srbskega režiserja Želimirja Žilnika, ki je v filmu dokumentiral, kako je sam prevzel nekaj brezdomcev, ki jih je ob koncu šestdesetih naplavila gospodarska reforma iz leta 1965, v svoj dom in jim tako dal streho nad glavo (Ćurčić idr. 2009).

Umetniške scene so tista področja našega življenja, na katerih aktiviramo temeljna komunistična načela bivanja: vsakdo prispeva po svojih močeh, vsakdo si vzame po svojih potrebah. Vsaka glasbena prireditev, umetniška dejavnost in dejanje, ki vključuje ustvarjalce in občinstvo, je takšno: tam ne živimo v iluziji vzajemnega dajanja in prejemanja, tam to »iluzijo«² dejansko živimo. V glasbenem življenju, še posebej v popularni glasbi, lahko izživimo ključne razlike, doživljamo udejanjanje skupinske solidarnosti, tudi če je odigrana, in obenem pogledamo na resnični svet skozi nekoliko bolj trezna ali kritična očala.

Verjetno se zaradi tega niti ne oziramo pretirano po količini najrazličnejših solidarnostnih glasbenih prireditev, saj so preveč samoumevne v svoji mobilizacijski učinkovitosti. Toda nikakor ne deluje vsa glasba solidarnostno: njena mobilizacijska moč je praviloma omejena na sloje, v katerih jo izvajajo. Simon Frith je opozarjal, da je pomembno ločevanje med množično in ljudsko kulturo, saj ločujejo med množico in skupnostjo, razpršeno porabo in skupnim ustvarjanjem, odtujenostjo in solidarnostjo, pasivnostjo in aktivnostjo (Frith 1987: 254).

V glasbi se udejanjajo skupnosti in svoboda. Po pisanju bosansko-hercegovskega filozofa Ivana Fochta je za človeka značilna težnja k preseganju in spreminjanju obstoječega, v prehajanju iz materialnega v duhovno in nazaj (Focht 1980). Skupnost lahko v glasbi in z glasbo razvije skupinsko solidarnost, spodbuja vzajemnost in tlakuje samoumevno sodelovanje v bodočnosti. S tem oblikuje tudi življenje v konkretnih prostorih. Posebno moč imajo tudi drugi načini spontanega in samoniklega delovanja v popularni kulturi. Tipičen primer so internetni meme oz. ustvarjalnost v digitalnih družabnih omrežjih (Way 2021: 37).

V zadnjih petnajstih letih sem spremljal in preučeval ustvarjalno delovanje in sodelovanje akterjev na samoniklih prizoriščih. Nosilci dogajanja na teh prizoriščih začnejo praviloma delovati kot mladi, ko vzamejo v svoje roke lastno usodo in začnejo delovati v domačem okolju kot glasbeni in umetniški ustvarjalci ter organizatorji skupnega družabnega življenja. Pri ustanavljanju in vzdrževanju samoniklih prizorišč se mešajo različni vidiki delovanja, od prostovoljstva do profesionalizacije, aktivnega delovanja na sceni do pasivnejšega obiskovanja prireditev: od kulturne, predvsem glasbene ustvarjalnosti, do spontanega druženja med ljudmi, ki tvorijo čvrsto okolje. O solidarnosti kot vrednoti ni treba posebej govoriti, ker pač je. Na samoniklih prizoriščih se razvijajo plodne oblike vzajemne pomoči, solidarnosti, občutki medosebnega spoštovanja in odgovornosti, sproščenosti; vsega, kar zelo redko najdemo v siceršnji hierarhično utemeljeni družbi.

Marko Brecelj je za samonikla prizorišča sprva uporabljal izraz »osvobodjena ozemlja«. Samonikla prizorišča so prostori samostojnih pobud mladih, so prakse v izbranih ali zasedenih prostorih. Nosilci in nosilke dogajanja na teh prizoriščih in v svojih prostorih ter družbenih krogih ne delujejo brezkonfliktno ali utopično. Nasprotno: gojijo konfrontacijo, razvijajo drugačnost in ostro kritiko – vse to so nujni pogoji ustvarjanja kolikor toliko znosne in odprte družbe. Prav tako gojijo avtonomijo, samostojno delovanje v odmikanju od diktata večine, v kar sicer vodijo načela liberalne demokracije kot sicer prevladujočega modela družbenega ravnanja. Majorizacijski politični sistem z večinskim odločanjem o skupnih stvareh v parlamentarni demokraciji je največkrat zgolj diktat(ura) večine. Toda resnica družbenega tkiva največkrat ostaja v rokah manjšine.

Ko govorimo o skvotiranju kot najradikalnejši opozicijski praksi v sodobnem času, ti prostori s solidarnostjo, ki jo rojevajo, postajajo najresnejša opozicija ustaljenemu in uveljavljenemu redu. Skupna, solidarnostna, kolektivna lastnina lahko radikalno (po) ruši obstoječi red, zato se je oblasti tako zelo otepajo.

Zato da lahko uporniki ustvarjajo, potrebujejo ustvarjalno okolje, kar pa jim omogoča prvobitna reappropriacija prostora. Prostor druženja kot prostor izkušnje je lahko fizičen, lahko pa je tudi predstaven. Tukaj seveda sledim Lefebvru in njegovi razdelitvi med prostorskimi reprezentacijami in reprezentacijami prostora ter prostorskimi praksami (Lefebvre 1991). Slednje je ključno: prostor si prilastimo s prakso, z njegovo uporabo. Solidarnost je predvsem praksa (glej npr. Alvarez idr. 2025).

Ključna podlaga te vsakdanje oblike solidarnosti so družbenost, skrb in zaupanje. Na samoniklih prizoriščih solidarnost in samostojno delovanje nadomestita pričakovani ali zapovedani profesionalizem in aktivno državljanstvo. Podobno se premešata *oikos* in

polis, skupno gospodarstvo in javna politična sfera, življenjski svet pa nadomesti preprosto tubit. Temeljne vrednote delujočih na samoniklih prizoriščih so, (ne)pričakovano: samopomoč, sodelovanje, upornišvo, solidarnost, enakost, iskrenost, samostojnost, svoboda, neodvisnost, ustvarjalnost, tovarištvo, kritična drža in pravica do drugačnosti. Ter seveda glasba, ki vse skupaj povezuje (Muršič idr. 2012: 205–206). In ta je, kot družbena praksa, globoko politična.

Solidarnostna sredica politične živali

Takoj ko se dotaknemo skupnega uravnavanja katerihkoli družbenih zadev, trčimo na politiko in politične skupnosti. Politika je po Aristotelu veliko več kot igra za moč: je svobodno in odgovorno urejanje medčloveških zadev. Vezivo političnega so predstave, zamisli, pripovedi in spomini. Ta korpus idej pridobi svojo lastno moč, tako pri reševanju skupnih težav kot tudi pri njihovi razlagi in reševanju težavnih situacij. Politična solidarnost povezuje skupnosti navznoter, a tudi navzven, v celotnem svetovnem sistemu. Poleg očitnih primerov vzajemne solidarnosti iz časov antikolonialnih bojev in solidarnosti, ki izhajajo iz trenutnih geopolitičnih razmerij, se tovrstne oblike vzajemne solidarnosti kažejo tudi v kulturi (glej npr. Humphreys 2021). Takšno je na primer navduševanje nad K-popom v Južni Afriki, ki pa ga spremlja trpek priokus, da velike korejske zvezde te naklonjenosti ne opazijo; če pa jo zaznajo, se morajo južnoafriški ljubitelji K-popa zadovoljiti z digitalnimi povezavami, medtem ko jih skupine na turnejah le redko obiščejo (Kim 2023).

Solidarnost med ljubitelji neke glasbene zvrsti je mogoče povezati s političnimi oblikami solidarnosti v mednarodnih odnosih v okviru splošnejše opredelitve solidarnosti kot »medsebojne privlačnosti posameznikov v skupnem simbolnem univerzumu«, s čimer je mogoče pojasniti individualno razmišljanje o enotnosti v skupnosti« (Thijssen v Kim 2023: 522).

Ljubitelji oz. privrženci K-popa po svetu si v digitalnem okolju ves čas rutinsko izmenjujejo novice o priljubljenih izvajalcih, fotografije, video posnetke in predvajajo posnetke po digitalnih platformah (Kim 2023: 252) – vse to sodi v okvir durkheimovske mehanske solidarnosti. Še več: v nekem smislu kulturna solidarnost med državami globalnega juga na primeru Južne Afrike delujejo kot protikultura kulturni hegemoniji Zahoda (Kim 2023: 257). To smo nekoč spremljali v razširjanju jazza po zahodni Afriki, nato pa reggaeja po celotnem globalnem jugu ter tudi sedaj z vzajemnim spremljanjem K-popa.

Pridobivanje digitalnega kapitala in porast digitalnih kulturnih kompetenc na globalnem jugu lahko v okviru reprodukcije družbenoekonomske neenakosti vodi v oblikovanje novih vrst solidarnosti na globalnem jugu (Kim 2023: 520–521). Če se je v petdesetih letih začela solidarnost na ravni nedavno osvobojenih držav in držav, ki so se osvobajale kolonialnih spon, v okviru gibanja neuvrčenih, v katero se je intenzivno vključila tudi naša nekdanja država Jugoslavija (glej npr. Južnič 1980; Piškur 2016; Palačić 2023, 2024), pa je neposredna večsmerna digitalna komunikacija omogočila tudi neposredno sodelovanje med prebivalci in prebivalkami sodobnega globalnega juga. Porajajoča se solidarnost med državami globalnega juga in njihovega prebivalstva je

povsem drugačna od razmerij med državami globalnega severa in globalnega juga oz. odnosa globalnega severa do globalnega juga. V teh odnosih se oblikuje »medsebojna afektivna empatija, ki izhaja iz kolektivnega prizadevanja za skupno dobro« in temelji na skupni izkušnji kolonializma in rasnega zatiranja, a izhaja tudi iz vzajemnih prizadevanj za premagovanje posledic tovrstnih zgodovinskih izkušenj (Nel in Taylor v Kim 2023: 522).

44

V tem kontekstu prihaja do ustvarjalnosti v samostojnem izdelovanju glasbenih videov, ki jih ustvarjajo ljubitelji in jih objavljajo ter razširjajo z drugimi ljubitelji tovrstne glasbe in z vzajemnim sporočanjem in komunikacijo vzpostavljajo medosebno bližino. Pojav ljubiteljske samopomoči imenuje Humphreys neoliberalna solidarnost, »verjetje v samouresničevanje skozi individualno trdo delo in kolektivno ljubezen« (po Kim 2023: 522; glej Humphreys 2021). Ljubitelji neke glasbene zvrsti, športa, umetnosti ali katerekoli druge dejavnosti s tem osmišljajo svojo lastno pozicijo v svetu. V primeru odnosa južnoafriških ljubiteljev K-popa gre za primerjave med nedavnim trpljenjem Južnoafričanov in Korejcev zaradi kolonializma, rasne segregacije in odpora proti kolonizatorjem in okupatorjem (Kim 2023: 257).

Področje, kjer se vedno znova stekajo različna načela človeškega sobivanja, je torej politično. Ta obsega različne načine vključevanja in sodelovanja (Fuentes 2004), od egalitarnih do hierarhičnih oblik in od zatiranja do svobodnega so-delovanja. Zatiranje je značilnost hierarhičnih politik, ki praviloma podrejajo ljudi v naslednjem nizu: dolžnik, otrok, ženska, delavec. Iz tega tudi izhaja podrejenost skupin: etničnih, religioznih, stanovskih, razrednih:

Bogate, razvite kapitalistične države danes sodelujejo v imperialističnem sistemu in v globalnem ekonomskem redu, ki temelji na filozofiji egoizma in brutalne tekmovalnosti med ljudmi, narodi in bloki, ki so jim tuji kakršnikoli občutki solidarnosti ali odkritega mednarodnega sodelovanja. (Castro 2005: 254)

Solidarnost je orodje šibkih. Manifestira se lahko tudi skozi govorice. Poleg aktiviranja solidarnosti in spodbud se kaže performativna moč kroženja govoric v neprestanem širjenju in neobvladljivih impulzih prehajanja od ene k drugi osebi (Scheper-Hughes 2000: 201). Takšne govorice so del univerzalnega razreda ljudske kulture. Sodijo v kontekst tistega, kar je James Scott imenoval orožje šibkih (Scott 1985). In prav to je razlog, zaradi katerega so vse zgodovinske internacionale zagovarjale načela planetarne razredne solidarnosti.

Tudi če so delavska gibanja sedaj v glavnem razbita, ostaja nujna potreba po vzpostavitvi širše planetarne solidarnosti, ne zgolj na globalnem jugu. V ospredju bosta poleg solidarnosti še načeli vzajemnosti in sprejemanja razlik. Odličen primer takšne mednarodne solidarnosti je bilo antikolonialno gibanje neuvrščenih, katerega temeljni člen je bila tudi Jugoslavija. A tudi »jugoslovanska dekolonialna solidarnost« (Rexhepi 2023: 22) je imela svoje meje, četudi ostaja zgled oziranja k prihodnosti, z aktivacijo »alternativnih imaginarijev«, upornišva in mednarodne solidarnosti (Rexhepi 2023: 93). Te meje zarisujejo

medsebojno afektivno empatijo, ki izhaja iz kolektivnega prizadevanja za skupno dobro, ta pa temelji na skupni izkušnji stisk, kot sta kolonializem in rasno zatiranje,

ter vzajemnih dolžnosti za premagovanje vpliva agonističnih zgodovinskih izkušenj (Nel in Taylor po Kim 2023: 523).

Toda odnos med severom in jugom ne zadeva le ločevanja med razvitim svetom in nerazvitimi deli sveta, temveč je ta ločnica vse do nedavnega zaznamovala tudi evropske države. Nenazadnje je pojem juga, iz katerega izhaja današnje pojmovanje globalnega juga, med prvimi zasnoval Antonio Gramsci, ki se je pri tem skliceval na vprašanja juga Italije v razmerju do kapitalistično razvitejše severne Italije (Nel in Taylor v Kim 2023: 527).

Med nevidno zatiranimi so bili v večjem delu evropske zgodovine tudi mladi, vse do danes. Beseda otrok, konec koncev, v slovaškem jeziku še danes pomeni sužnja. Emancipacijske mladinske kulture, ki jih je naplavilo 20. stoletje, so v prvi vrsti simptom, ki je spregovoril. A se je različno izražal pri različnih slojih: srednji sloji so bežali nazaj v naravo in idealizirali izmišljeno (hipijsko) bukoliko, delavski sloji pa so se naslanjali na solidarnost, kar se je še posebej kazalo v britanskih mladinskih kulturah. Danes se še komajda kdo spomni, da so bili obritoglavci (angl. *skinheads*) sprva, kot del britanskega delavskega razreda, odprti do priseljenskih delavcev, predvsem tistih, ki so prišli s Karibov, a tudi nekatere mladinske kulture srednjega razreda so razvijale radikalne oblike nehierarhičnega izenačevanja in solidarizacije z mladimi iz različnih razredov (Borneman in Senders 2000: 302).

V antropologiji je do uveljavitve politične antropologije veljalo, da prvobitna ljudstva niso živela politično, saj niso razvila političnih institucij. Za to tudi ni bilo posebne potrebe, saj so glavnino političnih odnosov uravnavali odnosi, ki izhajajo iz sorodstva. Ob koncu si oglejmo še zadnji antropološki steber solidarnosti.

Sorodstveni temelji solidarnosti

Sorodstvo, kot veličasten izum človeštva, je utemeljilo nov, še čvrstejši solidarnostni model organiziranja družbe, kmalu po vstopu v simbolno dobo. Še danes predstavlja najtrše jedro elementarne družbene solidarnosti. Zmožnost človeških bitij, da nanje učinkujejo jezikovni sprožilci pa tudi nejezikovni izrazi solidarnosti, legitimnosti ali prestiža, narekujejo takšne razlage, pri katerih se »razlogi za delovanje« vključujejo skupaj z razlagami, ki vključujejo motive (De Landa 2006: 22).

S funkcionalistično razlago sorodstva ni mogoče razložiti nekaterih temeljnih značilnosti človeške družbe, na primer da čaščenje prednikov, ki sicer prispeva k solidarnosti rodu, ne razloži obstoja samega čaščenja (Salzman 2001: 128). Tej ugotovitvi je sledil neverjeten padec zanimanja za sorodstvo kot predmet antropološkega raziskovanja od sedemdesetih let dalje, in to kljub njegovi reartikulaciji z uvajanjem novih reprodukcijskih tehnologij (Carsten 2004). Sorodstvo kljub kritikam ostaja temeljno torišče uveljavljanja in prakticiranja solidarnostnih načinov človeškega ravnanja. V času individualizma in zaklinjanja po naravnosti jedrne družine se zdi tovrstno zatiranje nekoliko naivno ali skregano z resničnostjo, a je daleč od tega.

Z zornega kota solidarnosti se še najjasneje kažejo različne ravni privzete solidarnosti v enočrtnih sistemih porekla, ki so predstavljali klasično tematiko antropologije, v okviru katere naj bi poiskali odgovore na variabilnost tvorjenja elementarnih družbenih

odnosov. Tudi če se je izkazalo, da genealoški pristopi, s katerimi so na algebraičen način razlagali klasifikacijska sorodstva, ne morejo razložiti empiričnega bogastva sorodstvenih praks in da tudi logično jasnejši temeljni načini prikazovanja in predstavljanja sorodstva skozi poročne prakse, torej elementarnih in kompleksnih sistemov sorodstva, prav tako niso mogli odgovoriti na vse skrivnosti tvorjenja temeljnih vsakdanjih vezi med ljudmi (Carsten 2000), ostaja dejstvo, da se v časih kriz, predvsem pa sesutja celotnih družbenih sistemov zaradi vojaškega uničevanja vedno znova izkaže, da za preživetje skupnosti aktivirajo svoje temeljne načine solidarnosti, ti pa so sorodstveni. Pomen plemenskih oblik solidarnosti, ki temeljijo na prepoznavanju skupnih prednikov, se je pokazal v zbombardiranih Afganistanu in Libiji, do določene mere tudi v Iraku, predvsem pa v Jemnu. Namesto da bi plemena počasi potonila v pozabo liberalnodemokratskih nebes, so jih reaktivirali prav nasilni posegi zahodnih »demokracij«.

Za kaj gre? Najpreprostejši način identifikacije izhaja iz odgovora na vprašanje »Čigav si?«. Če je odgovor enoznačen, v smislu moj najoddaljenejši prednik ali prednica je ta-in-ta, in če to velja tudi za neznanca, potem se med njima takoj vzpostavi globlja vez, ki presega prostor in čas, četudi se v njej tudi manifestira v obliki skupnosti. Enočrtni sistemi porekla, podobno kot tudi nekoliko fleksibilnejši kognatski, če le sledijo kateremukoli skupnemu predniku, tvorijo takšne in drugačne solidarnostne skupnosti, ki vsakomur zagotavljajo minimalne pogoje preživetja, pa naj gre za lovce in nabiralce, poljedelce, meščane ali industrijsko zaznamovane skupnosti.

Edino v sistemu, ki ga večinoma prakticiramo v Evropi, to je bilateralen sistem brez sledenja kateremukoli predniku, se takšne skupnosti ne tvorijo tako vidno in na široko. Pa vendar tudi tukaj obstajajo omrežja žlaht, ki še kako učinkovito ponujajo solidarnostno varnost posameznikom in posameznicam, tudi če v tem sistemu sorodstva nastopajo kot luč, pardon, središče sveta. Zato tudi v evropskem kontekstu, še posebej na podeželju, igrajo sorodstvene vezi pomembno vlogo pri oblikovanju skupnosti in dejavnostih predvsem v vaškem okolju (Cohen 1994; Muršič 2000). Toliko bolj se mešajo vsakdanja medsosedska pomoč, solidarnost, druženje, skupno prehranjevanje in druge dejavnosti s sorodstvenimi povezavami drugod po svetu (glej npr. Geertz 2019: 156–157).

Skupine porekla učinkovito zadovoljujejo elementarne potrebe po hrani in zavetju, prav tako pa ponujajo družbeno okolje, na katero se je mogoče zanesti, varnost in skupne verovanjske predstave, torej skupno in učinkovito kozmično enotnost. Te vloge dopolnjujejo delovanje skupnosti na lokalnih ravneh in regulirajo solidarnost na različnih družbenih ravneh.

Na Trobriandskem otočju Papuanske Nove Gvineje so temeljne enote družbene solidarnosti podklani, četudi že na ravni klanov prevladuje

določena mera solidarnosti, ki sicer temelji na precej nejasnem občutku skupne pripadnosti totemskim pticam in živalim, vendar v še veliko večji meri na številnih družbenih obvezah, na primer izvajanju določenih obredov, še posebno pogrebni, ki povezujejo pripadnike klana. (Malinowski 2017)

Celo fiktivne sorodstvene vezi, na primer pobratimstvo, lahko postanejo učinkovit temelj solidarnosti (Sahlins 2013: 3). Podobno velja za različne oblike sodobnih tribalizmov v popularni kulturi (Gruber 1996; Maffesoli 1996; Krnić in Perasović 2013).

Tudi če danes komajda še naletimo na antropološko pisanje o sorodstvu, moramo znati prepoznavati njegov temeljni pomen pri tvorjenju in preživetju skupnosti, predvsem v tem, da niti jedrna družina niti posameznik ali posameznica, kot ultimativno središče sveta v liberalnem kapitalizmu, češ da obstajamo samo posamezniki in posameznice, družbe pa pač ne, nikakor ni "naravno stanje" človeštva, če sploh ima kaj skupnega z naravo ali, če hočete, s človeško biologijo. Prav narobe je res: najprej biološki temelji prosocialnosti, ki zaznamujejo naše prednike med primati do skorajda časa dinosavrov, to je do kakšnih 40 milijonov let pred našim štetjem, nato kulturni temelji družbenosti, ki so se izkristalizirali v sorodstvu, kažejo povsem nasprotno podobo: človeštvo ni le družbeno, ampak več kot to – je družbeno toliko zaznamovano, da je vsaka individualizacija, ki bi jo vsiljeval katerikoli režim, politični, ekonomski ali ideološki, obsojena na propad.

Sklep: Solidarnost je antropološka konstanta

Ali solidarnost z vsakim novim korakom v krasni novi svet globalnega neoliberalnega kapitalizma, katerega pomembna značilnost je nezadržno krajšanje časa med investiranjem kapitala in žetvijo dobičkov (Harvey 1990, 2011), počasi, a nezadržno izginja? Ne. Le spreminja se.

Največ solidarnosti smo doslej zasledili v najrazličnejših oblikah vzajemnosti in vzajemne pomoči, od lovsko-nabiralskih egalitarnih skupnosti (Barnard 2004) do sodobne delavske solidarnosti, v samoorganizaciji in političnih ter družbenih bojih. Pojmi enakosti, enakopravnosti, antifašizma in solidarnosti gredo vedno znova dobro skupaj. Toda solidarnost zasledimo tudi v nasprotnih, totalitarnih in despotskih težnjah. Agamben je omenjal celo nekakšno zamisel notranje solidarnosti med demokracijo in totalitarnostjo (Agamben 1998: 10).

Solidariziramo se z žrtvami nasilja, še posebej genocida, a je prepoznavanje svetovnega kapitalizma in njegovih imperialnih hlapcev kot dejavnikov neposrednega in posrednega uničevanja ljudi in planeta, na katerem živimo, vseeno ključnega pomena: »Solidarnost, 'medsebojna privlačnost posameznikov s skupnim simbolnim univerzumom', pojasnjuje individualno razmišljanje o enotnosti v skupnosti« (Thijssen 2012: 461).

Solidarnost je naša ključna evlucijska prednost. Pandemija virusa SARS-CoV-2 je ponudila praktičen preizkus solidarnosti sodobne liberalne demokracije in kapitalizma. Zahodne države, brez izjeme, testa niso opravile. S tem se je pokazalo, da zahodni družbeni sistem, v katerem živimo, ne deluje in ga bo treba temeljito spremeniti. Toda vizij novega sveta ne moremo graditi le na slabostih obstoječega, temveč na temeljih dejansko delujočega, človeškega. Torej na solidarnostnih in ne na tekmovalnih načelih.

Solidarnost je tudi temelj emancipacijskih gibanj med staroselci, ki so kljub zdesetkanju in uničevanju njihovega načina življenja ohranili elementarni občutek za skupnost in duhovno povezovanje z vsem bivajočim (glej npr. Hill idr. 2023). Njihova trdoživost nas še danes navdihuje pri upiranju kolonializmu (in predstavam, da je kolonializma s procesi dekolonizacije konec), imperializmu, izkoriščanju narave in ljudi (ljudi kot narave in narave kot ljudi), torej proti vsaki obliki kapitalizma, še

posebej neoliberalnega, ki temelji na naturaliziranih oblikah sistemskega nasilja in izkoriščanja dela.

Poznavanje človeške zgodovine nas uči, da so družbe, ki temeljijo na moči, ne glede na to, ali krepijo gospodarsko, vojaško moč ali obe, krajšega veka od tistih, ki temeljijo na solidarnosti. Tudi družbe, ki si lahko privoščijo filozofijo, so bolj zdrave od tistih, ki filozofijo zatirajo. Zgodovinskih dokazov imamo dovolj.

Ker kapitalizem temelji izključno na dobičku in ni nič drugega kot izkoriščanje podrejenih ljudi, ne more temeljiti na solidarnosti in pravičnosti, ampak izhaja iz moči. Te moči prisile pa bo prej ali slej zmanjkalo. Naj bo sedanji zgodovinski trenutek še tako brezupen, solidarnost ostaja temeljna podlaga bodočega uravnavanja medčloveških odnosov, saj opredeljuje same temelje človeške prosocialnosti in simbolne kulture. Odgovornost za druge je, naj uporabim kar moden in populističen diskurz, »vpisana v naše gene«.

Etnologi in kulturne antropologinje se s svojimi etnografskimi raziskavami samodejno solidariziramo z ljudmi, med katerimi raziskujemo (Malinowski 2017). To obliko spontane solidarnosti najjasneje izžareva morda največkrat omenjeni primer iz antropološke literature, znameniti Geertzov opis petelinjih bojov na Baliju:

Predvsem pa so bili vsi izjemno zadovoljni in še bolj presenečeni, da nisva enostavno »potegnila ven svojih papirjev« (tudi za te so vedeli) in se sklicevala na najin status častnih gostov, temveč sva namesto tega pokazala svojo solidarnost z ljudmi, ki so bili zdaj najini sovaščani. (V resnici sva pokazala svojo strahopetnost, ampak tudi v tem je tovarštvo.) Celo brahmanski svečenik, star in resnoben, kot da je že na pol poti do nebes, ki zaradi povezav s podzemljem ne bi nikoli, niti od daleč, imel nič opraviti s petelinjim bojem in je bil težko dostopen že samim Balijcem, naju je bil dal poklicati na svoje dvorišče, da naju izpraša o tem, kar se je zgodilo, in se je veselo hahljal ob nenavadnosti vsega skupaj. (Geertz 2019: 415–416)

Etnologinje in etnologi se pogosto najdemo v vlogi, ko v določenih skupnostih nastopamo aktivistično. Kadar to počnemo v okviru svojega raziskovalnega dela, se soočamo z najrazličnejšimi dilemami, toda podobne dileme nas čakajo tudi takrat, ko skušamo ločevati svoj aktivizem od raziskovalnega ali aplikativnega strokovnega delovanja. Tudi če je temeljni motiv v obeh primerih solidarnost s skupnostjo, v kateri delujemo, se ne moremo izogniti objektivnim okoliščinam svojega angažmaja, ki je v zadnjih desetletjih vse bolj kampanjski, projektno naravnan. Projektno delovanje (glej Cerinšek 2024) namreč po eni strani zatira znanstveno nepredvidljivost, na drugi strani pa instrumentalizira tako nas kot tudi sodelujoče in soudeležene v raziskavah.

Enako velja tudi za različne oblike mednarodnega solidarnostnega aktivizma, ki »pogosto deluje na podlagi logike projektov in rezultatov, zato lahko delovanje nevladnih organizacij zasenči druge 'metrike', kar povzroča motnje in razdvaja lokalne skupnosti« (Schuller 2023: 599). V teoriji se je solidarnostni aktivizem razvijal skozi dolga desetletja 20. stoletja kot podpora potlačenim in marginaliziranim in bi moral v teoriji izhajati iz načela delovanja skupaj z določeno skupino in ne v njenem imenu (Schuller 2023: 600). Toda v resnici, kot se na primer najočitneje že dolgo dogaja na Haitiju, kjer so se sužnji osvobodili s pozabljeno in spregledano, a prvo osvobodilno revolucijo (glej

npr. Trouillot 1990, 1995) z »najradikalnejšo vizijo človekovih pravic« v svojem času (Schuller 2023: 606), ki je vključevala tudi temnopolte potomce in potomke Afričanov in Afričank, prihaja danes, ob večni spirali odplačevanja »stroškov« svoje lastne osvoboditve nekdanjim gospodarjem, do odpora tudi do solidarnostnih projektov, ki jih domačini pogosto začitijo kot »humanitarno okupacijo« (Schuller 2023: 602), saj jih solidarnostna pomoč vse prevečkrat dehumanizira.

Institucionalizirano ponevladnjenje postaja resna ovira izražanju prvotne človeške solidarnosti: brez prizadevanja za spremembe se vsaka dobrotelost na koncu sprevrže v razčlovečenje. Da, ni antropologije in etnografskega raziskovanja brez solidarnosti. Prav tako brez širše družbene solidarnosti ne bo reševanja podnebne krize in nikakršnega trajnostnega razvoja. A to so druge zgodbe. Toda kakorkoli obrnemo, samo temeljno jedro človeške solidarnosti, ki je tudi kapitalizem ne bo pokončal, je osvobajanje človeštva (Schuller 2023: 607), nič več in nič manj.

REFERENCE

- AGAMBEN, Giorgio
1998 *Homo sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford: Stanford University Press.
- ALVAREZ, Camilo idr. (ur.)
2025 *We Care, We Move, We Stay: A Handbook of Transversal Solidarity*. Berlin idr.: Enacting Citizenship and Solidarity in Europe from Below Research Project; European Alternatives Berlin.
- ANARHISTIČNA POBUDA LJUBLJANA
2020 *Na ruševinah kapitalizma: Dokumenti iz korona-krize*. Ljubljana: Acerbic Distribution.
- BARNARD, Alan
2004 Mutual Aid and the Foraging Mode of Thought: Re-Reading Kropotkin on the Khoisan. *Social Evolution & History* 3 (1): 3–21.
- BERGER, Peter L. in LUCKMANN, Thomas
1988 *Družbena konstrukcija realnosti: Razprava iz sociologije znanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- BLOCH, Ernst
1982 *Duh utopije*. Beograd: BIGZ.
- BOHANEČ, Franček in GRABELJŠEK, Brane (ur.)
1986 *Pričevanja, december 1985: Študentske pomladi*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- BORNEMAN, John in SENDERS, Stefan
2000 Politics without a Head: Is the 'Love Parade' a New Form of Political Identification? *Cultural Anthropology* 15 (2): 294–317.
- CARSTEN, Janet (ur.)
2000 *Cultures of Relatedness: New Approaches to the Study of Kinship*. Cambridge in New York: Cambridge University Press.
- CARSTEN, Janet
2004 *After Kinship*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CASTRO, Fidel
2005 The Roots of International Racism. V: P. Leistyna (ur.), *Cultural Studies: From Theory to Action*. Malden, Oxford in Carlton: Blackwell Publishing, 252–255.
- CERINŠEK, Gregor
2024 *Zakulisje evropskih projektov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. <<https://zalozba.zrc-sazu.si/sl/publikacije/zakulisje-evropskih-projektov>> [1. 7. 2025].
- CHING CHAN, Clare Sujet
2023 Songs to Revitalise Community Solidarity among the Indigenous Mah Meri of Malaysia. *Yearbook for Traditional Music* 55 (1): 33–50.

COHEN, Anthony P.

1994 *Self Consciousness: An Alternative Anthropology of Identity*. London in New York: Routledge.

1998 (1985) *The Symbolic Construction of Community*. London in New York: Routledge.

ČURČIĆ, Branka idr. (ur.)

2009 *Za ideju – protiv stanja: Analiza i sistematizacija umetničkog stvaralaštva Želimira Žilnika / For an Idea – Against the Status Quo: Analysis and Systematization of Želimir Žilnik's Artistic Practice*. Novi Sad: Playground produkcija.

DE LANDA, Manuel

2006 *A New Philosophy of Society: Assemblage Theory and Social Complexity*. London: Continuum.

FAKIN BAJEC, Jasna

2024 Izzivi uporabe dediščine za reševanje okoljskih izzivov na primeru ustvarjanja vodne dediščine na Krasu. *Etnolog* 34: 17–46.

FLACH, Anja, AYBOĞA, Ercan in KNAPP, Michael

2019 *Revolucija v Rožavi: Demokratična avtonomija in osvoboditev žensk v sirske Kurdistanu*. Ljubljana: Inštitut Časopis za kritiko znanosti.

FOCHT, Ivan

1980 *Savremena estetika muzike: Petnaest teorijskih portreta*. Beograd: Nolit.

FOSTER, George M.

1965 Peasant Society and the Image of Limited Good. *American Anthropologist* 67 (2): 293–315.

FRITH, Simon

1987 (1978) *Sociologija roka*. Beograd: IIC in CIDID.

FUENTES, Agustín

2004 It's Not All Sex and Violence: Integrated Anthropology and the Role of Cooperation and Social Complexity in Human Evolution. *American Anthropologist* 106 (4): 710–718.

2017 *The Creative Spark: How Imagination Made Humans Exceptional*. New York: Dutton.

2019 *Why We Believe: Evolution and the Human Way of Being*. New Haven in London: Yale University Press in Templeton Press.

2022 *Race, Monogamy, and Other Lies They Told You: Busting Myths about Human Nature*. Oakland: University of California Press.

FURLAN, Sašo

2011 Kritika politične ekonomije in moderno delavsko gibanje: Dialektika teorije in prakse. *Borec* 63 (681–684): 84–105.

GEERTZ, Clifford

2019 *Interpretacija kultur*. Maribor: Aristej.

GELLNER, Ernest

1983 *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell.

GRACNER, Brigita

2020 Rajko Muršič: Manj glasbe kot je imamo v živo, več imamo v družbi norosti. *Centralala: Slovenski e-časopis na križiščih improvizirane glasbe*. <<https://www.centralala.si/rajko-mursic-%CB%9Dmanj-glasbe-kot-je-imamo-v-zivo-vec-imamo-v-druzbi-norosti%CB%9D/>> [1. 7. 2025].

GRAEBER, David

2011 *Debt: The First 5,000 Years*. Brooklyn: Melville House.

2014 What's the Point If We Can't Have Fun? *The Baffler* 24. <<https://thebaffler.com/salvos/whats-the-point-if-we-cant-have-fun/>> [1. 7. 2025].

GRAEBER, David in WENGROW, David

2021 *The Dawn of Everything: A New History of Humanity*. New York: Farrar, Straus in Giroux.

GRAFFIN, Greg in OLSON, Steve

2010 *Anarchy Evolution: Faith, Science, and Bad Religion in a World without God*. New York: ItBooks.

GRUBER, Siegfried

1996 Das Independent-Publikum: Einige Ergebnisse einer Analyse der Hörer von 'unpopulärer Populärmusik'. V: H. Rösing (ur.), *Mainstream, Underground, Avantgarde: Rockmusik und Publikumsverhalten* (=Beiträge zur Populärmusikforschung 18): 6–22.

- HARDIN, Garrett
1968 The Tragedy of the Commons. *Science* 162 (3859): 1243–1248.
- HART, Keith, LAVILLE, Jean-Louis in CATTANI, Antonio David (ur.)
2010 *The Human Economy: A Citizen's Guide*. Cambridge: Polity.
- HART, Keith (ur.)
2015 *Economy for and against Democracy*. New York: Berghahn Books.
- HARVEY, David
1990 *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Oxford idr.: Blackwell.
2011 *The Enigma of Capital: And the Crises of Capitalism*. London: Profile.
- HILL, Gord idr.
2023 *Anarcho-Indigenism: Conversations on Land and Freedom*. London: Pluto Press.
- HRDY, Sarah Blaffer
2009 *Mothers and Others: The Evolutionary Origins of Mutual Understanding*. Cambridge, MA in London: Harvard University Press.
2024 *Father Time: A Natural History of Men and Babies*. Princeton in Oxford: Princeton University Press.
- HUMPHREYS, Laura-Zoë
2021 Loving Idols: K-Pop and the Limits of Neoliberal Solidarity in Cuba. *International Journal of Cultural Studies* 24 (6): 1009–1026.
- JURANČIČ ŠRIBAR, Luna
2016 *Barva daru: Od teorije k praksi vzpostavljanja ekonomije daru znotraj kapitalizma: Doktorska disertacija* (Institutum Studiorum Humanitatis – Fakulteta za podiplomski humanistični študij, Alma Mater Europaea). Ljubljana: [L. Jurančič Šribar].
- JUŽNIČ, Stane
1980 Kolonializem in dekolonizacija: Pogovor z avtorjem. *Teorija in praksa* 17 (4): 425–435.
- KEIL, Charles
1991 (1966) *Urban Blues*. Chicago: University of Chicago Press.
- KIM, Suweon
2023 Almost South–South Solidarity: The Frustration of K-Pop Fans (But not True Fans) in South Africa. *International Journal of Cultural Studies* 2 (5): 518–535.
- KNIGHT, Chris
1991 *Blood Relations: Menstruation and the Origins of Culture*. New Haven: Yale University Press.
- KNIGHT, Chris in LEWIS, Jerome
2017 Wild Voices: Mimicry, Reversal, Metaphor, and the Emergence of Language. *Current Anthropology* 58 (4): 435–453.
- KOTNIK, France
1943 *Slovenske starosvetnosti*. Ljubljana: [Konzorcij Slovenca].
- KREMENŠEK, Slavko
1972 *Slovensko študentovsko gibanje 1918–1941*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja.
- KRNIČ, Rašeljka in PERASOVIĆ, Benjamin
2013 *Sociologija i party scena*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- KROPOTKIN, Pjoter
2006 (1902) *Mutual Aid: A Factor of Evolution*. Mineola in New York: Dover Publications, Inc.
2025 (1922) *Pravičnost: Spisi*. Ljubljana: Sanje.
- KOVAČ, Nika
2023 *#metoo: Vihar, ki je pretresel svet*. Maribor: Založba Pivec.
- LAS CASAS, Bartolomé de
2021 *Nadvse kratko poročilo o razdejanju Indij*. Ljubljana: Družina.
- LEFEBVRE, Henri
1991 *The Production of Space*. Oxford in Cambridge: Blackwell.

LÉVI-STRAUSS, Claude

2004 *Divja misel*. Ljubljana: Krtina.

LOMAX, Alan

1968 *Folk Song Style and Culture*. Washington: American Association for the Advancement of Science.

LOSURDO, Domenico

2014 *Liberalism: A Counter-History*. London: Verso.

MAFFESOLI, Michel

1996 *The Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society*. London in Thousand Oaks: Sage.

MAKAROVIČ, Marija

1974/1975 Medsebojna pomoč na vasi na Slovenskem (Na primeru Predgrada v Poljanski dolini ob Kolpi). *Slovenski etnograf* 27/28: 35–61.

1979 *Medsebojna pomoč na vasi na Slovenskem*. Ljubljana: Gorenje Muta, Tovarna poljedelskega orodja, kmetijskih strojev in livarskih izdelkov.

1982 *Strojna in Strojanci: Narodopisna podoba koroške hribovske vasi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

1996 Medsebojna pomoč, medsebojni stiki in povezava na podeželju. *Anthropos* 28 (3–4): 126–138.

MALINOWSKI, Bronisław

2017 *Argonavti zahodnega Pacifika: Pripoved o podjetnosti in dogodivščinah domačinov v arhipelagih melanezijske Nove Gvineje*. Maribor: Aristej.

MARKS, Jonathan

2015 *Tales of the Ex-Apes: How We Think about Human Evolution*. Oakland: University of California Press.

MARKS, Jonathan

2019 *Je znanost rasistična?* Maribor: Aristej.

MCGOODWIN, James R.

1979 Pelagic Shark Fishing in Rural Mexico: A Context for Cooperative Action. *Ethnology* 18 (4): 325–336.

MCKAY, George (ur.)

1998 *DiY Culture: Party and Protest in Nineties Britain*. London in New York: Verso.

MLEKUŽ VRHOVNIK, Dimitrij in FABEC, Tomaž

2025 Prehistoric Hunting Megastructures in the Adriatic Hinterland. *PNAS* 122 (42): 1–6.

MÖDERNDORFER, Vinko

1946 *Verovanja, uvere in običaji Slovencev (Narodopisno gradivo, Knjiga 5): Borba za pridobivanje vsakdanjega kruha*. Celje: Družba Sv. Mohorja v Celju.

MOLLONA, Massimiliano, DE NEVE, Geert in PARRY, Jonathan P. (ur.)

2009 *Industrial Work and Life: An Anthropological Reader*. Oxford: Berg.

MOORE, Phoebe V. in WOODCOCK, Jamie (ur.)

2021 *Augmented Exploitation: Artificial Intelligence, Automation and Work*. London: Pluto Press.

MURŠIČ, Rajko

2000 *Trate vaše in naše mladosti: Zgodba o mladinskem in rock klubu*. Ceršak: Subkulturni azil.

2011 *Napravi sam: Nevladna samonikla prizorišča, tvornost mladih in medgeneracijsko sodelovanje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

MURŠIČ, Rajko idr.

2012 *Na trdna tla: Brezsrarni pregled samoniklih prizorišč in premislek nevladja mladinskega polja*. Tolmin: UPB.

MYERS, Matt

2017 *Student Revolt: Voices of the Austerity Generation*. London: Pluto Press.

NANDA, Serena

1991 (1980) *Cultural Anthropology*. Belmont: Wadsworth Publishing Company.

ORWELL, George

1983 *Kataloniji u čast*. Zagreb: August Cesarec.

PAGEL, Mark

2013 *Wired for Culture: Origins of the Human Social Mind*. New York in London: W. W. Norton & Company.

- PALAIĆ, Tina
2023 *Etnološki vidiki zbiralnih politik in predstavljanj zunajevropskih zbirk v Sloveniji iz obdobja 1960–1990: Doktorska disertacija* (Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani). Ljubljana: [T. Palaić].
- 2024 *Zunajevropske zbirke v obdobju neuvrščenosti: Alternativna zamišljanja sveta / The Non-European Collections in the Time of the Non-aligned Movement: Alternative Conceptions of the World*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.
- PIŠKUR, Bojana
2016 Solidarity in Arts and Culture: Some Cases from the Non-Aligned Movement. *L'internationale*. <<https://www.internationaleonline.org/contributions/solidarity-in-arts-and-culture-some-cases-from-the-non-aligned-movement/>> [10. 7. 2025].
- RAKOPOULOS, Theodoros
2016 Solidarity: The Egalitarian Tensions of a Bridge-Concept. *Social Anthropology* 24 (2): 142–151.
- ROZAKOU, Katerina
2016 Socialities of Solidarity: Revisiting the Gift Taboo in Times of Crisis. *Social Anthropology* 24 (2): 185–199.
- REXHEPI, Piro
2023 *White Enclosures: Racial Capitalism and Coloniality along the Balkan Route*. Durham in London: Duke University Press.
- RENDLA, Marta, MIŠČIČ, Henig in LAZAREVIĆ, Žarko
2020 *73.000 bančnih dni: Zgodovina, izkušnje in spomini*. Ljubljana: NLB.
- SAHLINS, Marshall David
2013 *What Kinship Is – And Is Not*. Chicago: The University of Chicago Press.
- SALZMAN, Philip Carl
2001 *Understanding Culture: An Introduction to Anthropological Theory*. Prospect Heights: Waveland Press, Inc.
- SCHEPER-HUGHES, Nancy
2000 The Global Traffic in Human Organs. *Current Anthropology* 41 (2): 191–224.
- SCHULLER, Mark
2023 Dilemmas of Anthropological Activism, Solidarity, and Human Rights: Lessons from Haiti. *American Anthropologist* 125 (3): 597–610.
- SCOTT, James C.
1985 *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*. New Haven in London: Yale University Press.
- SHOSTAK, Marjorie
1983 (1981) *Nisa: The Life and Words of a !Kung Woman*. New York: Vintage Books.
- SOLIDARNOST
2025 *Fran, slovarji* Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: Solidarnost. <<https://fran.si/iskanje?View=1&Query=solidarnost>> [1. 7. 2025].
- SOLIDUS
2025 *Etymonline: Online Etymology Dictionary*: Solidus. <<https://www.etymonline.com/word/solidus>> [1. 7. 2025].
- STRAUSS, Anke in FLEISCHMANN, Alexander
2020 Reconceptualising Solidarity in the Social Factory: Cultural Work between Economic Needs and Political Desires. *Work, Employment and Society* 34 (1): 109–125.
- STREET, John
1986 *Rebel Rock: The Politics of Popular Music*. Oxford: Basil Blackwell.
- STRUC, Nežka
2023 *Protimoč samoorganiziranih omrežij lokalne in urbane prehranske oskrbe v Mariboru: Doktorska disertacija* (Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani). Ljubljana: [N. Struc].
- 2024 Skupno in urbana prehranska oskrba v Mariboru. *Etnolog* 34: 69–83.

ŠMITEK, Zmago in JEZERNIK, Božidar

1992 Antropološka tradicija na Slovenskem. *Etnolog* 2: 259–266.

THE INVISIBLE COMMITTEE

2009 *The Coming Insurrection*. Los Angeles: Semiotext(e).

THIJSEN, Peter

2012 From Mechanical to Organic Solidarity, and Back: With Honneth beyond Durkheim. *European Journal of Social Theory* 15 (4): 454–470.

TODOROV, Tzvetan

1991 (1989) Narod in nacionalizem. V: R. Rizman (ur.), *Študije o etnonacionalizmu*. Ljubljana: Krt, 145–164.

TREBEŽNIK, Jernej

2025 *Destandardizacija zaposlovanja in njen vpliv na samoidentifikacijo mlajših posameznikov in posameznic v sodobni slovenski družbi: Doktorska disertacija* (Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani). Ljubljana: [J. Trebežnik].

54

TROUILLOT, Michel-Rolph

1990 *Haiti: State against Nation: The Origins and Legacy of Duvalierism*. New York: Monthly Review Press.

1991 Anthropology and the Savage Slot: The Poetics and Politics of Otherness. V: R. G. Fox (ur.), *Recapturing Anthropology: Working in the Present*. Santa Fe: School of American Research Press, 17–44.

1995 *Silencing the Past: Power and the Production of History*. Boston: Beacon Press.

TSING, Anna Lowenhaupt

2015 *The Mushroom at the End of the World: On the Possibility of Life in Capitalist Ruins*. Princeton in Oxford: Princeton University Press.

TURNBULL, Colin M.

1968 *The Forest People*. New York: Simon in Schuster.

1971 *The Mountain People*. New York: Simon in Schuster Inc.

TURNER, Victor Witter

1974 (1969) *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Harmondsworth: Penguin.

VERMEULEN, Han F.

2015 *Before Boas: The Genesis of Ethnography and Ethnology in the German Enlightenment*. Lincoln in London: University of Nebraska Press.

VILFAN, Sergij

1996 *Pravna zgodovina Slovencev: Od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana: Slovenska matica.

VODOPIVEC, Peter

2006 Ruski »mir«, južnoslovanska zadruga in slovenski liberalci. *Prispevki za novejšo zgodovino* 46 (1): 65–78.

VOLAND, Eckart, CHASIOTIS, Athanasios in SCHIEFENHÖVEL, Wulf (ur.)

2014 (2005) *Grandmotherhood: The Evolutionary Significance of the Second Half of Female Life*. New Brunswick, New Jersey in London: Rutgers University Press.

VRADIS, Antonis in DALAKOGLU, Dimitris (ur.)

2011 *Revolt and Crisis in Greece: Between a Present Yet to Pass and a Future Still to Come*. Oakland in Edinburgh: AK Press in Occupied London.

WAY, Lyndon C. S.

2021 *Analysing Politics and Protest in Digital Popular Culture: A Multimodal Introduction*. Thousand Oaks: SAGE Publications.

WHITEHOUSE, Harvey

1996 Jungles and Computers: Neuronal Group Selection and the Epidemiology of Representations. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 2: 99–116.

WOODBURN, James

1982 Egalitarian Societies. *Man* 17 (3): 431–351.

ŽUPANIČ, Niko

1936 O rasni estetiki ljudstva pri Jugoslovanih. *Etnolog* 8/9: 62–81.

BESEDA O AVTORJU

Dr. Rajko Muršič je redni profesor na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani. Je soavtor sodelovalne knjige *Na trdna tla* (2012) in pisec spremne besede v knjigi *Pravičnost* Pjotra Kropotkina (2025). Zadnja leta se je ukvarjal z algoritmi in avtomatiziranim odločanjem, estetizacijo krhkih območij, izoliranostmi, uvajanjem kvalitativnih metodologij v Butanu ter z Glasbeno mladino, radiem in glasbo za dojenčke in malčke.

ABOUT THE AUTHOR

Dr Rajko Muršič is a Full Professor at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology, Faculty of Arts, University of Ljubljana. He is the co-author of the collaborative book *On Solid Ground* (2012) and author of the foreword to the book *Pravičnost* (Justice) by Peter Kropotkin (2025). In recent years, he has been working on algorithms and automated decision-making, the aestheticization of fragile areas, isolation, the introduction of qualitative methodologies in Bhutan, and with Jeunesse Musicale, radio and music for babies and toddlers.

SUMMARY

The Countless Shades of Solidarity in an Anthropological Perspective

Solidarity is one of the fundamental building blocks of the living world, and is also the foundation of human sociality. When we discuss solidarity as the foundation of social existence, whether we perceive it organically or mechanically in the Durkheimian sense, we must ask ourselves about its anthropological roots and how they manifest in real life. Solidarity connects the biological and symbolic components of human sociality.

The text mainly deals with the anthropological foundations of solidarity, since humanity is one, and solidarity is its foundation. Its manifestations in real life are touched upon only sporadically, mainly by presenting some examples in everyday and communal life that concern music and music-related activities, such as grass-roots venues.

56

In contrast to anthropology, which predominantly observed humanity through savage slots (Trouillot 1991), the article emphasises anthropology as a fundamental discipline about humanity, and therefore specifically highlights the anthropological perspective of the contemporary biocultural evolutionary paradigm. It particularly highlights the recent anthropological finding that humans are not only dependent on the care of mothers, but also on “others”. And this is precisely the key characteristic of humanity, both biological and cultural. It is increasingly apparent that cooperation (and mutual assistance) must have been a key factor in the prosocial evolution of humanity. The most important factor here was sociability as a biological adaptation of primates, which in the lineage from which humanity originated, unlike other primates closest to us, that is, apes related to humans, cared for their offspring. The key to understanding the deepest roots of solidarity in humanity lies in prosociality, i.e. expressed sociability throughout all lineages of hominin ancestors.

Ritual pretence is the cradle of human symbolically marked culture. The starting point for the emergence of symbolic culture was prosociality, which included cooperation in caring for offspring, the principles of egalitarianism and solidarity, in which older women (grandmothers) played a particularly multifaceted role. We can assume that human societies have fluctuated between solidarity and competitive solutions throughout their development.

The article merely mentions various forms of solidarity in different social contexts and circumstances and times: local, national, generational or intergenerational, ritual, religious, etc. It specifically mentions workers’ and peasants’ solidarity, especially in Slovenia, and some economic forms of solidarity.

Among contemporary forms of solidarity, the article specifically highlights creativity in music and the functioning of spontaneous venues. It then briefly presents some of the political and religious forms of solidarity that form individual communities, and specifically describes kinship as a fundamental form of mutual social solidarity. Finally, it also presents some examples of global cultural solidarity on the South-South axis, especially in music, and examples of class solidarity.

At the end of the text, an outline of the solidarity framework of kinship is presented, i.e. tribal and kinship solidarity, which allows us to conclude that solidarity is an anthropological constant, and that there is no anthropology or ethnographic research without solidarity.